ZDZISŁAW LINKOWSKI

POBOJOWISKO BITWY KUNOWICKIEJ W ŚWIETLE BADAŃ TERENOWYCH

Jedna z najkrwawszych bitew nowożytnych rozegrała się 12 sierpnia 1759 roku na przedpolach miasta Frankfurt nad Odrą, wokół wsi Kunowice (Kunersdorf) w obecnym województwie gorzowskim.

Fakt ten, dość słabo udokumentowany w polskiej historiografii, niemal zupełnie nie znany jest społeczeństwu, co było powodem podjęcia latem 1982 roku przez Muzeum Okręgowe w Gorzowie badań terenowych pobojowiska. Badania poprzedziła kwerenda bibliograficzna i kartograficzna. W jej efekcie określony został teren pola bitewnego. Następnie zlokalizowano wymienione w opisach bitwy punkty topograficzne.

Zespół pracowników Muzeum Okręgowego pod kierownictwem mgr Zdzisława Linkowskiego (historyk), w składzie mgr Tadeusz Szczurek (archeolog), mgr Tadeusz Seniów (archeolog) i Stanisław Sinkowski (laborant) przeprowadzili badania powierzchniowe pobojowiska metodą właściwą dla Archeologicznego Zdjęcia Polski, podczas których ustalono w terenie poszczególne punkty topograficzne a następnie przeprowadzono szereg wywiadów z mieszkańcami Kunowic. Uzyskane informacje okazały się mało przydatne w dalszych badaniach. Przyczyniły się jedynie do określenia stanu upraw leśnych i rolnych w roku 1945 oraz do zlokalizowania pomnika wzniesionego w 1909 roku, którego gruzowisko pozostało na Młyńskiej Górze.

W dalszej kolejności zespół badawczy zamierzał zlokalizować cmentarzysko poległych w bitwie oraz ewentualne ślady umocnień polowych. W tym celu wykonano wykopy sondażowe na domniemanym skraju rosyjskich umocnień polowych na Młyńskiej Górze oraz austriackich na Wielkim Wierzchołku. Prace te nie dały jednak pozytywnego wyniku, na co wpływ miały zapewne wcześniejsze uprawy roślinne i budowa umocnień polowych w czasie II wojny światowej, bowiem Kunowice wchodziły w skład systemu obronnego twierdzy frankfurckiej. Niepowiodły się także próby odszukania cmentarzyska poległych. W trakcie jego poszukiwań wykonano wykopy sondażowe na Młyńskiej Górze oraz na wschód od jeziora Błędno. Badania sondażowe metodą archeologiczną z uwagi na brak środków objęły jedynie niewielki obszar pobojowiska.

Warunki topograficzne

Sprzymierzone wojska rosyjskie i austriackie przed przeprawieniem się na lewy brzeg Odry rozbiły swój obóz na przedpolu miasta Frankfurt nad Odrą na jej prawym brzegu. Na miejsce obozu obrane zostały rozległe wzniesienia polodowcowe między wsią Kunowice a obecnym miastem Słubice — ówcześnie prawobrzeżnym przedmieściem Frankfurtu nad Odrą. Wzniesienia te zajmują większą część jedynej wolnej od lasów i wód przestrzeni między miastami Rzepin a Frankfurt nad Odrą. Przestrzeń, na której usytuowano obóz ograniczona była od wschodu lasem i wąskim pasem bagien z kilkoma niewielkimi jeziorami, od południa lasami dochodzącymi do mokradeł skręcającej tu na zachód Odry. Od północnego zachodu teren graniczył z rozległymi bagniskami doliny Odry a od północnego wschodu z lasami i wąskim pasmem bagien przyległych do rzeczki Lisiej.

Usytuowanie obozu na wzniesieniach warunkowało skuteczną obronę zajętych pozycji. Z natury obronne miejsce uniemożliwiało skryty atak przez wroga oraz dawało możliwość panowania nad okolicą.

Sprzymierzeni licząc się z możliwością ataku ze strony wojsk pruskich otoczyli swój obóz umocnieniami polowymi i stanowiskami artylerii.

W centrum omawianej przestrzeni przy drodze z Rzepina do Frankfurtu nad Odrą leży wieś Kunowice. Otaczają ją wzgórza: od północy — Młyńska Góra i Walkierska Góra, od południa — Mały Wierzchołek i Sokoli Kamień, oraz od zachodu — Żydowska Góra i Krowia Góra.

Na południowym skraju Kunowic znajduje się staw i dwa niewielkie jeziora: Błędno i Gnilne. W kierunku wschodnim ciągnie się pas mokradeł wraz z jeziorami Sułek i Święte. Na północy wśród lasów płynie rzeczka Lisia a przy niej znajduje się wąski pas mokradeł, na północny zachód od omawianego terenu rozciąga się wielki obszar błot odrzańskich, obecnie zmeliorowanych.

Wnikliwych badań wymaga ustalenie obszaru lasów w okolicach Kunowic. Wydaje się, że obecny areał upraw leśnych jest większy niż w połowie XVIII stulecia. Niewykluczone jest, że zarówno góry Młyńska i Walkierska były wcześniej terenem gospodarki rolnej i hodowlanej. To samo dotyczy wzgórza Mały Wierzchołek i Duży Wierzchołek porośniętymi obecnie młodym lasem sosnowym i zaroślami akacjowymi. W kierunku południowym i wschodnim od Kunowic rozciągają się duże kompleksy leśne, których obecny areał zbliżony jest do osiemnastowiecznego. Obszary leśne na przemian z terenami uprawnymi rozciągają się na północ od Kunowic w okolicach wsi Drzecin i Stare Biskupce.

Przeprowadzone na większą skalę od II połowy XVIII wieku prace melioracyjne spowodowały osuszenie mokradeł i pozwoliły na wykorzystanie urodzajnych terenów pod uprawę i hodowlę. Skutkiem tego mogło być poniechanie części upraw na wspomnianych wzgórzach, gdzie występuje gorsza gleba.

Wśród dróg przebiegających przez omawiany teren najważniejszy był trakt z Frankfurtu przez Kunowice i Rzepin do Torzymia z odgałęzieniem od Ośna oraz trakt z Kostrzyna nad Odrą przez Górzycę, Drzecin

i dzisiejsze Słubice do Frankfurtu z odgałęzieniem z Omącznika do Kunowic. Sieć dróg kołowych przetrwała do czasów obecnych bez większych zmian; w II połowie XIX wieku wzbogacona została linią kolejową z Frankfurtu przez Kunowice do Poznania.

Pewnym zmianom uległa sieć osadnicza na przestrzeni czasu od XVIII wieku do początków XX wieku. Powstały wtedy osady Nowe Biskupice i Sułówek a na gruntach Czerwonego Folwarku rozwinęły się dzisiejsze Słubice. Zachodni cypel Żydowskiej Góry wykorzystywany był na cmentarz gminy żydowskiej miasta Frankfurt nad Odrą. Zanikły natomiast małe osady nad rzeczką Lisią związane z młynami zbożowymi i foluszami: Omącznik, Zamątek i Rzeczny Młyn.

Położenie obozów wojskowych

Sprzymierzone wojska rosyjskie i austriackie po przybyciu na miejsce postoju z kierunku Sulechowa rozbiły obóz na wzgórzach ułożonych w pasie od Kunowic do obecnych Słubic. Zajęto Młyńską Górę i Krowią Górę (Rosjanie) oraz Wielki Wierzchołek i Żydowską Górę (Austriacy). Zajęto także Czerwony Folwark i Kunowice. Obóz posiadał dogodne warunki zarówno dla zorganizowania obrony jak i wyjścia w dalszy pochód. Otoczony został umocnieniami polowymi.

Wojska pruskie przybyłe pospiesznie z kierunku Górzycy rozciągnęły się na północy wzdłuż rzeczki Lisiej oraz na wschodzie na linii mokradeł w okolicy dzisiejszych Nowych Biskupic i Sułówka. Przed rozpoczęciem ataku wojska Fryderyka II przesunęły się na zachód zajmując Walkierską Górę i Mały Wierzchołek.

Przewagę w ludziach i artylerii posiadali sprzymierzeni. Korzystniejsze dla nich były również pozycje obronne.

Stan zachowania pobojowiska

Teren pobojowiska zachował się bez większych przeobrażeń w czasach późniejszych. Poważniejsze zmiany zaszły jedynie na terenach błot odrzańskich w okolicach Drzecina, które pozyskano dla gospodarki rolnej i hodowlanej.

Niewielkiemu przeobrażeniu uległ obraz lasów zarówno jeśli chodzi o areał jak i struktury gatunków drzew. W XVIII wieku prawdopodobnie nie zalesione były: Młyńska Góra, Walkierska Góra, Mały i Wielki Wierzchołek a także okolice na wschód od jeziora Błędno, chociaż brak źródeł archiwalnych obrazujących gospodarkę leśną w XIX wieku utrudnia dokładniejsze ustalenia.

Na Żydowskiej Górze zlikwidowany został cmentarz żydowski, a w pobliżu ulokowano przydrożny zajazd obsługujący turystów przekraczających przejścia graniczne w Świecku i Słubicach.

Wieś Kunowice po wybudowaniu linii kolejowej rozwinęła się w kierunku południowym w stronę stacji kolejowej. W roku 1945 wskutek

działań wojennych uległa znacznemu zniszczeniu. Wiele siedlisk nie zostało odbudowanych, podobnie jak kościół odbudowany w roku 1799 po zniszczeniu w roku 1759 w czasie bitwy. Zniszczeniu uległ również znajdujący się w kościele nagrobek rosyjskiego oficera von Heickinga poległego w trakcie bitwy kunowickiej. Nie przetrwał także pomnik wzniesiony 22 sierpnia 1909 roku dla upamiętnienia uratowania Fryderyka Wielkiego z rąk Kozaków przez majora Prittwitza.